
COMPENSATORY MECHANISMS ESTABLISHMENT IN PIANO TRAINING OF PERSONS WITH SPECIAL EDUCATIONAL NEEDS (SEN) - APPROACH, METHODS, RESULTS

Evgeniya TagarevaAcademy of Music, Dance and Fine Arts – Plovdiv, Bulgaria, evgenia.tagareva@abv.bg

Abstract: From the point of view of music pedagogy piano education is aimed at achieving artistic and aesthetic results. In the light of art pedagogy piano training must be examined as a complicated, interactive process that supports personality development in people with special educational needs (SEN) and solves multiple problems related to pedagogy and therapy. The education and development of a person with SEN can be realized only in a specific pedagogical context if developed ways of difficulties compensation exist. Through the universal language of art (in this case - the music), a non-verbal creative interaction between a teacher and a trainee takes place which facilitates the development of comprehensive methods for overcoming mental, sensory, communicative and physical difficulties. The individual piano training of people with special educational needs is an active cognitive, creative, emotional and motor activity, where compensatory mechanisms for correction and balancing of disabilities, disorders, deficits in students are established - one of the main aims of art pedagogy. It (the piano training) stimulates the individual with SEN through external mechanisms - intensive pedagogical support, providing necessary environment for the learning process to be conducted, using specially adapted tools for this purpose. The ultimate objective of the external support is the student to mobilize their inner mental, emotional, intellectual abilities and physical strengths by learning to cope independently and creatively with arising difficulties - on the grounds of their undamaged senses and methods offered by the teacher which to be jointly worked out and independently applied. The development of compensatory mechanisms is not a spontaneous but totally systematic process, where the pedagogue plays a role of primary significance, the pedagogue shall obtain certain qualities - professional knowledge and skills, innovative spirit and profound understanding of the peculiarities and difficulties of their students with special educational needs. The results of such training having multiple aspects are complex: improved psycho-emotional state of the student, delight of the achievement, willingness to participate actively in creative activities, increased self-esteem and self-respect, overcoming the uncertainty and social adaptation. Piano training is possible and proved to be useful for a large number of blind and partially-sighted persons, hard of hearing persons, students with mental, speech and motor activity difficulties. The creation and improvement of methodologies for persons with special educational needs is a contribution to the pedagogical science and implementation of humanistic ideals in practice.

Keywords: music, piano, special needs, training, compensatory mechanisms

ФОРМИРАНЕ НА КОМПЕНСАТОРНИ МЕХАНИЗМИ ПРИ ОБУЧЕНИЕ ПО ПИАНО НА ЛИЦА СЪС СПЕЦИАЛНИ ОБРАЗОВАТЕЛНИ ПОТРЕБНОСТИ (СОП) – ПОДХОД, МЕТОДИ, РЕЗУЛТАТИ**Евгения Тагарева**Академия за музикално, танцово и изобразително изкуство – Пловдив, evgenia.tagareva@abv.bg

Резюме: От гледна точка на музикалната педагогика обучението по пиано е насочено към постигане на художествени, естетически резултати. В светлината на артпедагогиката клавиричното обучение трябва да се разглежда като сложен, интерактивен процес, който подпомага развитието на личността при хора със специални образователни потребности (СОП) и решава многостранни педагогически и терапевтични проблеми. Образованието и развитието на личността със СОП могат да се реализират само в конкретен педагогически контекст, ако съществуват разработени начини за компенсация на затрудненията. Посредством универсалния език на изкуството (в случая музиката) се осъществява невербално творческо взаимодействие между преподавател и обучаем, което способства разработването на разностранни способности за преодоляване на трудности от умствено, сензорно, комуникативно и физическо естество. Индивидуалното обучение по пиано на лица със СОП е активна познавателна, творческа, емоционална и двигателна дейност, в процеса на която се формират компенсаторни механизми за корекция и балансиране на увреждания, нарушения,

дефицити при учениците – една от основните цели на артпедагогиката. То (обучението) стимулира индивида със СОП чрез външни механизми - интензивна педагогическа подкрепа, осигуряване на необходимата атмосфера за провеждане на учебния процес, използване на специално създадени за това адаптирани пособия. Крайната цел на подпомагането отвън е ученикът да мобилизира своите вътрешни психически, емоционални, интелектуални дадености и физически сили, като се научи да се справя самостоятелно и творчески с възникващи трудности – на базата на своите неувредени сетива и на предлагани от преподавателя методи, които да бъдат отработени съвместно и прилагани самостоятелно. Изграждането на компенсаторни механизми не е спонтанен, а напълно систематичен процес, в който първостепенна роля играе педагогът, притежаващ определени качества – професионални знания и умения, новаторски дух и проникновено разбиране за особеностите и трудностите на своите ученици със СОП. Резултатите от подобно многоаспектно обучение са комплексни: подобро психо-емоционално състояние на ученика, радост от постиженията, желание за активно участие в творчески дейности, повишена самооценка и самоуважение, преодоляване на несигурността и социална адаптация. Обучението по пиано е възможно и доказано полезно за голям брой незрящи, слабовиждащи, тежкочуващи, ученици с умствени, речеви и двигателни затруднения. Създаването и усъвършенстването на методики за лица със СОП е принос към педагогическата наука и прилагане на хуманистични идеали на практика.

Ключови думи: музика, пиано, специални потребности, обучение, компенсаторни механизми

УВОД

Необходим е нов, по-разширен поглед към процеса на клавирно обучение като към комплексна интерактивна дейност, целяща не само постигане на високи художествено-музикални резултати и професионална реализация, но и цялостно развитие на личността – особено при ученици със СОП. Пианото и клавирното обучение не са достатъчно застъпени в арттерапията и артпедагогиката. Вероятната причина за това са мащабността на инструмента и сложният процес на неговото овладяване. От друга страна, **пианото може да бъде източник на радост и забавление, а свиренето при хора със СОП - творческа игрова дейност, чрез която се изграждат навици, формират се компенсаторни механизми и се постигат резултати в психически, интелектуален, двигателен и социален план.**

Под лица със СОП разбираме хора с обучителни трудности, породени от увреждания, нарушения и дефицити – незрящи, слабовиждащи, тежкочуващи, с умствени, двигателни или говорно-комуникативни проблеми. Всички изброени групи са обект на медицински и психологически наблюдения, анализи и диагностика. От гледна точка на педагогиката и нейното въздействие е важно да изследваме и отчитаме техните специфични затруднения, необходимостта от корекция на обучителния процес чрез търсене и прилагане на методи за формиране на **компенсаторни механизми – комплекси от външни фактори (подходяща атмосфера, педагогическа подкрепа, технически средства, специализирани пособия), както и от вътрешни фактори (съхранени сетива и функции на организма, които отчасти заместват липсващото сетиво или увредена област).** Трябва да се има предвид, че различните увреждания пораждаат задръжки в цялостното психическо и физическо развитие на индивида или т. нар. вторични отклонения - несигурност в пространствената ориентация и намаляване на двигателната активност, стесняване диапазона на емоционални възприятия, говорни проблеми, затруднена комуникация, плахост и неувереност. [2] [3] [4] [5] [7] Обществото признава и гарантира със закони и държавни стандарти тяхното право на образование и развитие, но все още има дефицит в някои педагогически отрасли, обезпечавачи процеса на обучение при хора със СОП. Това важи и за клавирната методика като част от музикалната педагогика. Възможно ли е, необходимо ли е и полезно ли е клавирно обучение на лица със СОП? Практиката дава положителен отговор на тези въпроси. [2] [3] [4] [9] Моята лична практика като преподавател по пиано включва над 10-годишен опит в работата с незрящи, слабовиждащи, тежкочуващи или с по-леки слухови нарушения, с аутистични разстройства, синдром на Даун, детска церебрална парализа, нарушена биохимия на мозъка, епилепсия, различни форми на умствено и двигателно изоставане. Всички те постигат резултати при наличие на благоприятна психологическа атмосфера и конкретен индивидуален педагогически подход. В настоящата статия се спирам на особеностите при няколко основни групи ученици по пиано със СОП, както и на методите, които успешно компенсират нарушенията и водят до резултати:

НЕЗРЯЩИ И СЛАБОВИЖДАЩИ

Увредено зрение: при незрящите изцяло липсва, а при слабовиждащите е затруднено. Важно е дали зрението липсва по рождение или е загубено впоследствие. Във втория случай може да има остатъчни пространствени представи и малко по-добра ориентация. **Вторични отклонения:** намалена пространствена

ориентация и двигателната активност, което стеснява диапазона на емоционалните възприятия (според съвременни научни изследвания емоционалните реакции към въздействията на околния свят са именно двигателни реакции – съкращение на мускулни влакна, сухожилия, промени в дишането). **Потенциал за формиране на компенсаторни механизми и провеждане на обучение:** слух, тактилни усещания (осезание), говор, памет, аналитична работа на ума. [2] [3] [4] [7]

Независимо от липсващото или увредено зрение, тази група се поддава най-добре на музикално обучение. Причината за това е незасегнатият слух, който е в основата на музикалните възприятия. Пианото е идеалният инструмент за незрящи – ясно ситуиран в пространството, с логично и неизменно подредена клавиатура, със сравнително лесно звукоизвличане. Седящата поза и опората върху клавишите улесняват значително незрящия ученик и пианист. Трудности поражда дължината на клавиатурата, големите скокове в доста клавирни творби, склонността на незрящия човек да подхожда предпазливо и рационално към овладяване на музикалната тъкан.

Началният етап на обучение обикновено трае по-дълго от обикновено. Запознаването с клавиатурата става чрез осезание - за подредбата на клавишите и по слух - за октавовите групи. Прилагам следното упражнение за ориентация в клавиатурата при незрящи: двете ръце се протягат встрани към двата края на клавиатурата после бавно се събират с еднаква скорост, срещат се в средата. Това е Първа октава на пианото. Напипват се групите от два и от три черни клавиша. Втори пръст (показалец) се поставя на първия черен клавиш в двойката. Първи пръст (палец) попада на белия клавиш за ДО1. След това се напипват с трите дълги пръста (втори, трети и четвърти) трите черни клавиша. Първи пръст попада на ФА1, а пети пръст на СИ1. С бавно движение надясно се открива следващата група черни клавиши и отново се намират ДО и ФА – този път от втора октава. Пробва се как звучат. Учителят подпомага образно-звуковите представи, като прави сравнения на тоновете на пианото със звуци от околния свят. За лява ръка: трети пръст намира първия от двата черни клавиша, а четвърти пръст попада на ДО, съответно четвърти пръст на първия от тройката черни клавиши, а 5 пръст на ФА, първи пръст на СИ. Упражнението се повтаря многократно, докато ученикът може да намира самостоятелно зададен от учителя тон. Първоначално ДО и ФА, после – ДО, РЕ МИ / ФА, СОЛ, ЛА, СИ в различни октави.

Придобитата сигурност се затвърждава с научаването на реални мелодии, при което се обръща сериозно внимание на качеството на тона и се обясняват подробно стойката на тялото, постановката на ръката и на пръстите. Мелодиите се повтарят в различни октави и се оформя слухова представа за мащабите на пианото. Хващането на ръцете на ученика и подреждането на пръстите му върху клавишите се използва често. Слуховият контрол от страна на ученика е непрекъснат. Учителят следи дали ученикът развива своите слухови представи, като го кара да свири дадена мелодия и в същото време да я пее с тонови имена. Всички леки мелодии, които избирам за начално обучение, включват равностойно възходящо и низходящо движение, за да могат учениците еднакво добре да се ориентират в „качване“ и „слизване“ по тоновете и клавишите. Това обикновено са мелодии от 3, 5 или 8 тона, които „отиват и се връщат“. Ако при останалите ученици слуховият метод на обучение се прилага в началото, то при незрящите това е най-ефективният метод за цялото обучение, особено при напреднали. Незрящите познават Брайловото релефно-точково нотно писмо, но всички те споделят неговите несъвършенства: едната ръка „чете“, другата свири – трудно приложимо при полифоничното свирене с две ръце на пиано; връщането в даден момент от Брайловия нотен текст е доста трудно и означава да се премине отново обратно през всички точки; подходът при четене на такова писмо е доста аналитичен и рационален, губи се емоционалността, заложената в музиката. Много по-ефективни са слуховите или **аудио методи** на обучение с помощта на съвременни технически средства – аудиозписи (на телефон, диктофон, компютър), направени от учителя специално за ученика и използване на **компютърни програми за нотопис**, които имат опция за прозвучаване на написания нотен текст. Ето какво представлява един запис, направен от мен за незрящ ученик:

1. Изпълнение на произведението с две ръце от преподавателя, като предварително се съобщава автор, заглавие, тоналност, размер, арматурни знаци, темпо, настроение и някои теоретични знания, необходими за изучаването на творбата.
2. Запис на дясна ръка с пеене на тонови имена, а при акорди – пеене на тоновете отдолу нагоре. При повтарящи се тонове, интервали и акорди се изпява само първия. Тук могат да се дадат предварителни детайлни сведения за преобладаващи нотни стойности и ритмични групи, щрихи, динамика и др.
3. Запис на дясна ръка с изговаряне на пръстовка (апликатура).
4. Запис на лява ръка с пеене на тонови имена и теоретични сведения – както при дясна ръка.
5. Запис на лява ръка с изговаряне на пръстовка (апликатура).

При по-дълги пиеси записите се правят на по-малки части, като преподавателят внимателно обмисля структурните единици, на които да раздели пиесата, така че ученикът да се ориентира много добре в частите и тяхната връзка, в повтарящи се елементи, в приликите и разликите. Структурните единици трябва да са усвоими по обем и да подпомагат запаметяването. Паметта стои в основата на музикалния напредък при незрящите и е един от основните компенсиращи фактори. Учителят трябва да прави всичко възможно, за да улесни този процес. Например при отработване на скокове се активира двигателна памет, ръката „запомня“ движението с тренировки. При наизустяването на нотния текст се включват слуховата и логическата памет. Някои слабовиждащи ученици могат да четат ноти, силно увеличени с компютърна програма или ксерокс, но това е по-скоро теоретична помощ. В практически план те също предпочитат аудио методите, които не напрягат крехкото им зрение. Компютърните програми имат опция за озвучаване на нотния текст, написан в програмата. Такива файлове са удобни за тренировка на учениците, след като вече са овладели нотния текст от аудиозаписа. Компютърните програми позволяват създаване на файлове в различно „тренировъчно“ темпо – отделно за лява, отделно за дясна и за двете ръце. Програмата не пресъздава нюансите на музиката, динамичните преходи, тембровото разнообразие. За целта служат записите. В работата си използвам достъпната за непрофесионалисти програма MuseScore. Незрящите много добре се справят с компютър, инсталират програми и сърчно отварят файлове, в това число изпратени от учителя по имейл. Съвременните технически средства – компютър, телефон, диктофон, виртуален метроном, уебсайтове с музика са безценни външни компенсиращи фактори и източници за оформяне на слуховите представи за света. Тъй като незрящите са зависими от други хора, за да се придвижват, в случай на нужда са възможни и уроци по видеочат (скайп, фейсбук).

Най-важният компенсаторен фактор е преподавателят и подкрепата на родителите, които са активна част от обучението. Крайната цел, обаче, е все по-голяма самостоятелност и прилагане на описаните методи дори когато преподавателят не присъства. Подбира се репертоар, който плавно да разширява обхвата на клавиатурата. Не се изключват и по-трудни техники със скокове. Понякога е необходимо създаване на нови упражнения от преподавателя за постигане на конкретни цели. Разучаваната музика трябва да е емоционална, да харесва на ученика и да го стимулира. Решаваща е психическата нагласа на обучаемия и талантът на преподавателя да предразполага, да вдъхва увереност, да влива своята волева енергия.

ТЕЖКОЧУВАЩИ УЧЕНИЦИ

Увреден в различна степен слух. Ученици по пиано могат да бъдат хора с остатъчен слух. При пълна глухота обучение по музика е възможно само чрез ритмични упражнения. **Вторични отклонения:** в резултат на слуховите нарушения се затруднява развитието на говорната функция. Затруднено е вербалното общуване, както и комуникацията с хора, които нямат същия проблем и не владеят жестомимичен език. Всичко това води до известна социална изолация и оттегляне в своята група от себеподобни. **Потенциал за формиране на компенсаторни механизми и провеждане на обучение:** зрение, памет, мануална сръчност, остатъчен слух.

Изглежда абсурдно да бъде обучаван в свирене човек с увреден слух. Именно слуховите възприятия са основата на музикалното обучение. Налага се да уточним, че става дума за ученици с известен процент остатъчен слух. Увреденият слух не означава липса на музикалност и емоционална интелигентност. Защо пианото е подходящо за тази група? Тежкочуващите трудно регистрират говора заради неговата непостоянна сила и честота, но доста по-добре чуват тоновете на пианото, които са с установена честота. Подходящи са изпълнения на преподавателя, допринасящи за формиране на музикално-слухови представи. Ученикът отчасти чува, отчасти усеща вибрациите, поставяйки ръце на пианото. При отворен капак на инструмента и при употреба на десен педал звукът става още по-силен и достъпен. Предимство на пианото е, че клавиатурата е пред погледа на свирещия. Зрението е най-важното средство за компенсиране на нарушения слух. Този тип ученици максимално бързо се ориентират във всякакъв вид визуална информация: подредба на клавиши, писмени знаци, движения. Тежкочуващите ученици значително по-бързо придобиват нотна грамотност, осъзнавайки, че това е важна опорна точка в обучението им. Те много добре познават езика на тялото – движенията на преподавателя, знаци с ръце (жестомимичен език), устните на говорещия – и обладават завидна мануална сръчност, тъй като за тях ръцете са основното изразно средство. Акцентирайки върху следните средства, преподавателят постига резултати при тежкочуващите: ясни и точни знаци с ръце, даващи бързо и разбираемо информация за метрум и неговото отмерване, нотни стойности (особено по-дългите от тях), за брой повтарящи се елементи в мелодията - тонове, акорди, паузи, за пръстовка; насочване на правилните пръсти към правилните клавиши (с посочване на клавиша или с хващане на ръката и пръста и поставянето им на нужните места) докато ученикът запомни разположението върху клавиатурата и

движенията на пръстите и ръцете; изработване на подходящи компютърни програми за нотопис (аз използвам MuseScore) индивидуални пособия – нотни текстове, словесни и цифрови пояснения към тях; въвеждане на ученика в музикалната теория, пишейки в тетрадка и на компютър (последното се използва за по-бърз диалог).

Ето как изглежда момент от урок на тежкочуващ ученик: поставя се на пулта на пианото нотен текст за разучаване. Обикновено използвам по-едри ноги, за да привлече вниманието върху тях. Пръстовката е написана достатъчно подробно, особено в началното обучение, защото пръстите ориентират ученика в движението на мелодията нагоре и надолу. Отляво поставям лист с отпечатан звукоред на двата нотни ключа СОЛ и ФА. Включени са най-използваните октави – първа и втора на ключ СОЛ, малка и голяма на ключ ФА. Под нотите са написани с големи букви техните имена, а над нотите – октавата, към която принадлежи даден група тонове. Под звукореда са написани нотните стойности, а срещу всяка от тях – дължината с цифри. За да подпомогна ученика в овладяване на музикалния метроритъм, което е основна трудност за всички обучаеми със СОП, тактувам с крак по пода или с ръка по пианото. Когато виждам, че дадена нотна стойност не е осмислена, показвам времетраенето с пръсти, изсвирвам с тактуване, изписвам под нотата определен брой чертички (колкото са времената). С диригентски жестове показвам началото на всяка фраза и подсещам за поемане на дъх. Очертавам с жълт маркер важни елементи от нотния текст, за да фокусирам вниманието на ученика към тях, например вертикали, подсказващи къде и какво двете ръце изсвирват заедно; различни краища на повтарящи се фрази (прима и секунда волта), някои допускани грешки. Свирия заедно с ученика същата мелодия, за да може да имитира движението ми. Това са част от похватите, които водят тежкочуващия към напредък, развитие на мисленето и мотивация за нови успехи. Напредъкът по пиано стимулира цялостния образователен процес на ученика. Ето един пример от практиката: мой тежкочуващ ученик не желае да носи слухов апарат, който е добър външен компенсиращ фактор. Вероятните причини са страх от новото, неизвестното и срам от признаване на своя недъг пред останалите хора. Напредъкът му в свиренето на пиано го подтикна да сложи такова устройство, което повлия положително на обучението му не само в музикален, но и във всеки друг план.

УЧЕНИЦИ С УМСТВЕНИ И ДВИГАТЕЛНИ ПРОБЛЕМИ

Увреждания на мозъка или нарушения в неговата дейност. Вторични отклонения: затруднена координация на движенията, нарушена концентрация и логико-оперативна дейност, намалена способност за анализ и синтез, психическа несигурност. **Потенциал за формиране на компенсаторни механизми и провеждане на обучение:** музикален слух, памет.

Разглеждам тези ученици в една група, тъй като практиката ми показва, че умствените нарушения обикновено пораждаат двигателни трудности. Причината за това са увреждания и задръжки във функционирането на мозъка, в това число на мозъчния двигателен център. Учениците с умствени проблеми проявяват инертност, мудност, несамостоятелност и повече от всички останали разчитат на присъствието и подкрепата на преподавателя. Тяхната плахост и неувереност е породена от осъзнаването на своите затруднения спрямо останалите хора. Ролята на преподавателя като компенсиращ фактор е първостепенна и дори физическото му присъствие вдъхва спокойствие и сигурност у ученика. Неговата психологическа и педагогическа подкрепа се изразява по следните начини: пеене с тонови имена на изпълняваните от ученика мелодии или на важни елементи от тях; свирене на акомпанимент; докосване правилните пръсти или ръка, подсещайки ученика за предстоящите движения, хващане и насочване на ръцете. Понякога се посочва октавата, в която да се извърши скок или дори правилния клавиш. Поради несиметричното функциониране на двете мозъчни полукълба учениците в тази група имат по-трудна координация. Те запомнят и изпълняват едногласни мелодии, но свиренето с две ръце е предизвикателство за тях, дори ги плаши. Учителят подпомага формирането на по-сложни музикално слухови представи, като свири заедно с ученика, упорито и търпеливо го подтиква да пее мелодията с тонови имена и му внушава, че пеенето е най-добрият му помощник. То (пеенето) е в основата на запаметяването и подпомага артикулационните и синтактични процеси в мозъка. На практика мозъкът работи еднотипно при словесно и при музикално мислене. Този факт потвърждава полезността на обучението по пиано за цялостното умствено развитие на ученици със СОП. Нотното ограмотяване в тази група е постижимо като отделна дейност. В процеса на свирене, обаче, връзката текст-звук е по-трудна. Най-ефективният метод в този случай е имитацията, показването и повторението с неотклонното участие на преподавателя. Значително по-бавно се достига до самостоятелно изпълнение, но резултатите са налице в практиката. Учениците с умствени и двигателни проблеми се уморяват по-бързо, тъй като за тях всеки вид обучение е свързан с повече интелектуални и физически усилия. Добре е преподавателят да следи реакциите на ученика и при проява на умора да смени дейността, да разнообрази

урока с музикални игри, развиващи ритмичния слух, движенията, реакциите. При обучение на ученици със СОП използвам две пиана, както и някои други инструменти, например резонаторни звънчета с тоновете на гама До мажор. Практикуваме колективно свирене на любими мелодии, като всеки държи определени звънчета-тонове и ги свири в правилния момент. За целта мелодията се пее от всички начело с преподавателя, който е водещ и участник в игрите. Научените по този начин мелодии се изпълняват по-лесно на пианото. По този начин монотонната повтораемост, неизбежна в което и да е обучение, се заменя с ентузиазъм и радост. Участието на преподавателя (в това число неговите музикални изпълнения) има музикотерапевтичен ефект и сменя стреса. Създаването на предразполагаща психологическа атмосфера е основният фактор, подобряващ обучението в тази група. [10] [11]

При всички разгледани групи ученици със СОП се наблюдават трудности в овладяването на музикалния метроритъм - пряко свързан с двигателните и говорни функции. При голям процент обучаеми със СОП са нарушени именно тези функции. Теоретично те научават нотните стойности и комбинации от тях, но трудно ги въплъщават в практиката, трудно ги вграждат в пулсацията на музиката. Това се дължи на нарушения синтаксис в мозъка им (Артур Степанов, учен лингвист от Словения, в публична лекция „Имат ли билингвите и музикантите по-чувствителен слух, или за влиянието на ранното музикално обучение и двуезичието при разпознаването на фразовата структура в непознат език“, Пловдив, 27.03.2018 разкрива дълбоката връзка между лингвистичния и музикален синтаксис в човешкия мозък). Налага се преподавателят по пиано да търси, открива и прилага повече **невербални методи** за обучение при хора със СОП. **Най-успешният невербален метод в моята лична практика е ансамбловото свирене в екип „учител-ученик“, при което двамата са в състояние на безсловесен обмен чрез музиката. [11]**

При незрящите прякото участие на преподавателя съдейства за създаване на музикално-слухови представи у ученика. В началото се прилага свирене на едно пиано, при което ученикът обхваща по-малко клавиши. Подобрят вариант при незрящи и слабовиждащи ученици е свиренето на две пиана. Учителят се включва по следните начини: изсвирва мелодии, които ученикът повтаря; свири заедно с ученика партията на едната ръка и служи за жив слухов коректор; свири дясна ръка, докато ученикът свири лява, после си сменят ролите; допълва с по-ритмична втора партия, изпълнението на ученика Така плавно, бързо и без думи го въвежда в точния метроритъм. Всички изброени начини и много други форми на взаимодействие и съвместно свирене могат да бъдат подкрепени с тактуване с крак по пода или с метроном. Подобен е процесът на ансамбловото свирене при тежкочуващи, но за предпочитане на едно пиано. Ученикът вижда движенията на учителя и ги следва, усеща тактуването по пода или вижда метронома (използвам виртуални метрономи с ярки цветове и дизайн). Физическата близост позволява на учителя да свири и в същото време да посочва пръсти, ръце, клавиши, октави, нотен текст. Свиренето на две пиана е трудно приложимо, тъй като хората с увреден слух не успяват да диференцират звуците от двата инструмента или не чуват по-далечното пиано. Това води до объркване. Хората с умствени и двигателни затруднения се чувстват най-комфортно в дует на едно пиано, когато учителят е до тях и ги подпомага в изпълнението с движения или с кратки подсказващи фрази („хоп“, „хайде“, „пак“). Учителят свири част от полифоничната фактура и подготвя ученика за индивидуално изпълнение на по-сложни пиеси с две ръце, или акомпанира на по-леки мелодии. Дуетът на две пиана с тези ученици е сериозна стъпка към самостоятелност.

Ансамбловото музициране е забавна, игрова, творческа дейност, чрез която се постигат сериозни резултати – невербален обмен на знания и идеи, формиране на умения за общуване и учене, развитие на емоционалната интелигентност, себеизразяване на учениците със СОП чрез универсалния език на музиката. Един от реалистичните резултати на подобно обучение е сценичната изява – изпитание, постижение и крачка към успешна социализация.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Всички изброени групи ученици със СОП се поддават успешно на клавирно обучение при условие, че учебният процес бъде умело адаптиран и съобразен с техните особености и затруднения. Обучението по пиано на лица със СОП трябва да бъде обогатено и разработено с нови възможности на основата на клавирната методика, артпедагогиката и арттерапията. Ролята на преподавателя в този процес е отговорна и комплексна – музикален педагог, арттерапевт, психолог, треньор, приятел - и изисква многостранна подготовка, висок професионализъм, човешки качества като емпатия, търпение, проникателност, научни и творчески интереси, смел експериментаторски дух.

БИБЛИОГРАФИЯ

- [1] **Анисимов, В.**, Арт-педагогика как система психологического сопровождения образовательного процесса, Вестник ОГУ, 4'2003, с. 146-148.
- [2] **Иевская, И.**, Особенности работы на уроках фортепиано со слабовидящими студентами, Вологодский областной колледж искусств, <http://studydoc.ru/doc/4392375/ievskaya-irina...> пос. на 10.9.2017.
- [3] **Кацарова, Ж.**, Компенсаторни методи за обучение на слепи музиканти по пиано, Шумен 2016, http://shu.bg/sites/default/files/izdaniq/Sbornik_pyt_sem_PF_2016_0.pdf пос. на 12.9.2017.
- [4] **Кулаков, В.**, Формирование компенсаторных факторов у незрячих музыкантов как условие оптимизации учебного процесса, Москва 2000, Московский государственный педагогический институт <http://nauka-pedagogika.com/viewer/48609/a> пос. на 12.9.2017.
- [5] **Марчева, П.**, „Артпедагогика, училище, арттерапия“, София, Изд. Авангард Прима, 2016, с. 7-14.
- [6] **Марчева, П.**, „За артпедагогиката“, Научни трудове на Русенския университет - 2015, том 54, серия 6.2, с. 111-117, <http://conf.uni-ruse.bg/bg/docs/cp15/6.2/6.2-20.pdf>, посетен на 20.09.2017.
- [7] **Медведева, Е., Левченко, И., Комиссарова, Л., Добровольская, Т.**, Артпедагогика и арттерапия в специальном образовании, Москва, Изд. центр АCADEMIA, 2001 <http://psychlib.ru/mgppu/MAaso2001/AML-001.HTM>, пос. на 18.09.2017.
- [8] **Barksdale, A.**, Music Therapy and Leisure for Persons with Disabilities, Sagamore Publishing, Inc., Champaign, Illinois, 2003
- [9] **Dorocq, F.**, APTE, La Methode Dolce, <http://www.apte-autisme.net/lassociation-apte/> пос.на 20.09.2017.
- [10] **Ockelford, A.**, Music in the Education of Children with Severe or Profound Learning Difficulties..., октомври 2000, <https://www.researchgate.net/publication/247733315>, пос. на 09.09.2017.
- [11] **Orff C.; Keetman G.**, Musik für Kinder I. Mainz: Schott, 1950

